

Йосип ТОРПОІ,
аспірант,
Центр українсько-угорського
регіонального розвитку

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО ТУРИЗМУ У ПРИКОРДОННІ З ЄВРОСОЮЗОМ

Транскордонне співробітництво відіграє велику роль у соціально-економічному розвитку Закарпатської області. Відкриття кордонів в результаті розпаду СРСР зробило можливим відродження міжрегіональних відносин, створення ініціатив, започаткованих на базі спільних інтересів. У результаті проведення політики Європейського Союзу, спрямованої на розвиток транскордонних відносин, та побудови системи її інституційної і фінансової підтримки була реалізована велика кількість проєктів розвитку в досліджуваному регіоні. Важливим моментом розвитку транскордонного співробітництва стала поява програм добросусідства Європейського Союзу, зміст та виконання яких безпосередньо пов'язані із Закарпатською областю. Туризм та туристичне співробітництво завжди становили важливу частину транскордонних відносин. У зв'язку з тим, що розвиток туризму безпосередньо впливає на піднесення економіки, засоби сприяння його розвитку включалися в різні програми фінансування. Тому в більшості випадків здійснювалося й понині здійснюється конкретне фінансування транскордонних туристичних проєктів, в результаті чого їх кількість постійно зростає.

Транскордонне туристичне співробітництво, Європейський Союз, програми фінансування, регіональний розвиток

Вступ

З огляду на географічне розташування питання розвитку транскордонного співробітництва для Закарпатської області має велике значення. Область межує з чотирма країнами-

членами Європейського Союзу (далі – ЄС): Угорщиною (область Саболч-Сатмар-Берег), Румунією (Сату-Марський та Марамуреський повіти), Словаччиною (Кошицький та Пряшівський краї) та з Польщею (Підкарпатське воєводство). Транскордонні відносини у досліджуваному регіоні почали розвиватися в результаті підписання угод співробітництва між сусідніми країнами на початку 1990-х років. Ці документи, які одночасно служили інституційною основою транскордонних структур, визначили також і засади транскордонного співробітництва місцевих та регіональних органів державної влади. Крім цього, укладалися двосторонні угоди щодо співробітництва, які були спеціально призначені для регулювання транскордонного співробітництва. Ці угоди базувалися на принципах Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Мадрид, 21 травня 1980 р.), яка мала на меті створити систему комплексного регулювання відносин транскордонного співробітництва та конкретизувати їх із врахуванням спеціальних умов договірних країн. На виконання цих угод проводяться засідання Міжурядових комісій з питань транскордонного співробітництва, вирішуються проблемні питання та розробляються концепції співробітництва [1, с. 8–18]. На прикладі міждержавних угод укладалися двосторонні регіональні угоди зі співробітництва. В результаті міжрегіонального співробітництва здійснювалися конкретні, в тому числі призначені для сприяння розвитку туризму, заходи. На міжнародних туристичних виставках, організованих спільно з сусідніми регіонами, забезпечувалася безоплатна можливість для презентації туристичних організацій партнерських областей, зокрема: на туристичній виставці «Кошице Тур» (лютий, м. Кошице), на міжнародній туристичній виставці-ярмарку «Канікули» (березень, м. Ніредьгаза), на міжнародному фестивалі-ярмарку «Туревроцентр-Закарпаття» (вересень, м. Ужгород), на туристичній виставці «Holiday and Travel Expo» (жовтень, м. Сату-Маре). Вказані заходи одночасно стали і місцем зустрічі фахівців з туризму, на яких в рамках

конференцій обговорювалися майбутні напрями міжнародної туристичної співпраці. Кількість ініціатив співробітництва на районному рівні набагато менша від кількості ініціатив транскордонного співробітництва на обласному рівні. Важливу роль грають також ініціативи на рівні місцевого самоврядування, які головним чином базуються на угодах між поселеннями-побратимами.

1. Транскордонне співробітництво Закарпатської області

На початку 1990-х років у східній частині Центральної Європи почали створюватися перші єврорегіони, метою яких був розвиток транскордонних відносин на раніше закритих прикордонних територіях [16, с. 15 – 164]. Так, 14 лютого 1993 року у м. Дебрецен (Угорщина) був створений Карпатський єврорегіон загальною площею 150 000 км² та з населенням приблизно 15 мільйонів, метою якого було формування добросусідських відносин, соціальної стабільності і сприяння економічному прогресу на прикордонних територіях України, Угорщини, Румунії, Польщі та Словаччини [5]. Учасником єврорегіону є й Закарпатська область. При його створенні багато хто вважав одним з найважливіших та невідкладних завдань створення більш гуманних умов перетину кордонів із країнами-членами ЄС [4, с. 67]. Найбільшим досягненням діяльності єврорегіону можна вважати зростання політичної довіри, проте економічне співробітництво як основний засіб досягнення поставлених перед собою цілей ще не дало ефективних результатів [20]. Із туристичної точки зору успішними результатами діяльності єврорегіону можна вважати розробку Туристичного маршруту «Карпатський єврорегіон», організацію уже традиційних днів добросусідства (словацько-українських, польсько-українських та угорсько-українських), а також організацію і проведення різних національних мистецьких фестивалів.

Були спроби створення й більш ефективного єврорегіонального формування. Так, 6 жовтня 2000 року було започат-

коване тристороннє співробітництво під назвою ІНТЕРРЕГІОН за участі Саболч-Сатмар-Березької області (Угорщина), повіту Сату-Маре (Румунія) та Закарпатської області (Україна). Новотворене формування спочатку не було нічим іншим, як лише програмним регіоном в рамках Карпатського єврорегіону, який був призначений для сприяння встановленню відносин між згаданими територіями. Метою ІНТЕРРЕГІОНу була розбудова та розвиток транскордонного співробітництва в межах Карпатського єврорегіону, розробка і здійснення конкретних проєктів транскордонного співробітництва на рівні місцевого самоврядування. З його установчого документу випливає, що дана ініціатива служила для сприяння виконанню завдань, передбачених міждержавними двосторонніми угорсько-українськими, угорсько-румунськими, румунсько-українськими угодами. Згадане єврорегіональне утворення поставило за мету комплексний розвиток інфраструктури, охорони природи, охорони водних ресурсів, освіти, економіки та туризму, підтримки міжнаціональних відносин та відродження спільних культурних цінностей. Партнери допомагають один одному у здійсненні запланованих спільних двосторонніх проєктів розвитку, фінансування яких намагаються забезпечити за рахунок власних коштів та інших джерел. Базою для співробітництва служать відносини міст-побратимів Ніредьгаза–Ужгород–Сату-Маре [15]. Для здійснення вищезгаданих цілей була розроблена спільна угорсько-українська концепція розвитку, загальною метою якої було сприяння розвитку економіки та соціальної згуртованості регіону, покращення якості життя місцевого населення з максимальним використанням можливостей транскордонного співробітництва [17, с. 95–114]. Для здійснення передбачених у концепції цілей був створений державний фонд «ЄвроКліп-ЄвроЗв'язок» (м. Ніредьгаза), а також Центр українсько-угорського регіонального розвитку (м. Ужгород). На жаль, незважаючи на чітко визначені засади та узгоджену готовність обласних керівників до співпраці, ІНТЕРРЕГІОН також не виявився життєздатним на тривалий термін. Введення візового

режиму з Україною та вступ її західних сусідів у Шенгенську зону гальмував розвиток транскордонного співробітництва між згаданими регіонами.

Значення єврорегіональної співпраці підтверджується її впливом на пов'язану з транскордонним співробітництвом східну політику Європейського Союзу [14, с. 68–70]. Системи фінансування, створені для цих цілей, зокрема TACIS CBC, PHARE CBC, INTERREG, ENPI, були призначені для розвитку територій, які знаходяться на зовнішніх кордонах ЄС. До розвитку цих територій безпосередньо чи опосередковано відноситься і розвиток туризму. Умови участі Закарпаття у цих програмах постійно змінювалися залежно від процесу східного розширення ЄС та змін політики фінансування. В подальшому намагатимемося проаналізувати участь Закарпатської області у туристичному співробітництві за період до розширення ЄС у 2004 р. та після нього.

1.1. Транскордонне туристичне співробітництво до розширення Європейського Союзу на схід

Підтримка регіонального, транскордонного, транснаціонального співробітництва та сприяння розвитку відсталих прикордонних регіонів є одним із пріоритетів ЄС в межах своїх кордонів та у зовнішніх прикордонних регіонах [21]. Однією із найважливіших цілей спільних проектів є усунення політичної, історико-етнічної, соціальної та економічної напруженості, викликані державними кордонами, покращення та поглиблення взаємовідносин, розвиток економіки [18, с. 455–457].

TACIS CBC

Програма TACIS CBC була започаткована на західних кордонах колишніх республік Радянського Союзу. Взяти участь у програмі першочергово мали право тільки ті регіони, які безпосередньо межували з ЄС, але з 1999-го року програму розповсюдили також на спільні кордони з країнами-кандидатами на членство у ЄС. В центрі уваги програми були проекти, пов'язані

з модернізацією прикордонної інфраструктури, пунктів перетину кордонів тощо [19, с. 81–82]. Майже кожен здійснений великомасштабний проект вплинув і на розвиток туристичної галузі:

- модернізація Контрольно-пропускного пункту «Тиса» (Чоп-Загонь) – бюджет 2,8 мільйонів євро;
- підтримка місцевих проектів розвитку та туризму у Закарпатській області України – бюджет 1,5 мільйона євро;
- розробка Карпатської стратегії 2003-2011.

PHARE CBC

В 2002-2003 роках в рамках програми INTERREG були здійснені проекти «Пілот фонд малих PHARE CBC» із самостійним бюджетом. В результаті українсько-угорського співробітництва в рамках даної програми були впроваджені кілька туристичних проектів (див. *Таблиця 1.*). Ці проекти можна було подавати лише з угорської сторони, проте обов'язковою умовою була наявність українського партнера. Основними проблемами з українського боку щодо використання коштів ЄС є відсутність фінансування для розробки і подальшого вироблення конкретних проектних пропозицій, а також неузгодженість механізмів одночасного співфінансування транскордонних проектів за рахунок коштів програм ЄС, національних і регіональних бюджетних асигнувань та позабюджетних джерел [3, с. 29–35]. В певній мірі розвиток українсько-угорського прикордонного регіону гальмувало те, що ця програма була започаткована тільки у 2002 році на даній території і згідно з правилами ЄС так званих великомасштабних проектів взагалі не можна було реалізовувати.

Таблиця 1

**Реалізовані українсько-угорські туристичні проекти
за підтримки програми PHARE CBC**

Аплікант	Назва проекту	Сума (євро)
Асоціація регіонального розвитку Берег	Розробка пакетів туристичних програм у прикордонному регіоні	35.034
Спілка «Угорсько-український клуб водного туризму і любителів природи»	Розвиток водного туризму на Тисі на ділянці „від Рахова до Ракамазу”	38.400
Ніредьгазький Інститут	Дослідження використання природних ресурсів на Закарпатті	48.150
Агентство розвитку області Саболч-Сатмар-Берег	Транскордонні маршрути пам'яток архітектури і туризму	21.064
Торгово-промислова палата області Саболч-Сатмар-Берег	Транскордонні можливості розвитку туризму	28.160
Місцеве самоврядування міста Ніредьгаза	Туристичне співробітництво між містом Ніредьгаза та містом Ужгород	28.000
Фонд «За збереження здоров'я жителів Уйтелеп»	Туристичний розвиток та збереження здоров'я без кордонів	49.540

Джерело: <http://www.huskroua-cbc.net/>; Редагування: Горпоі Й.Й.

Проекти, фінансовані з програм TACIS CBC та PHARE CBC, в основному служили для обміну досвідом, організації конференцій, фестивалів, підготовку різних видань, розробку концепцій розвитку. Програма PHARE CBC підтримала проекти, які були спрямовані на поширення демократії у цільових країнах. Ці проекти сприяли активному залученню людей у сам процес здійснення проектів через прийняття самостійних рішень у житті різних громад. Цей період характеризувався по-

силенням громадської сфери на Закарпатті, включенням у реалізацію проектів юних спеціалістів, студентських рад, утворенням центрів і агентств регіонального розвитку. Було проведено декілька навчань з питань обміну досвідом, ознайомлення із Європейським Союзом та його політикою, розробки та менеджменту проектів. Незважаючи на те, що конкретні суми фінансування були незначними (максимум 50 000 євро на проект) і українська сторона не мала право на отримання коштів, ці проекти сприяли поживленню та посиленню громадської активності. Позитивним результатом можна вважати також процес розвитку людських ресурсів, в результаті якого з'явилися закарпатські спеціалісти з розробки та менеджменту проектів. Негативним можна вважати те, що реалізація конкретних проектів у багатьох випадках не базувалася на реальному партнерстві, більш характерними були випадкові, короткотермінові контакти між партнерами, які, крім підписання партнерської угоди, часто навіть не зустрічалися під час і задля повної реалізації проекту.

1.2. Транскордонне туристичне співробітництво після розширення Європейського Союзу на схід

В інтересах ефективнішої координації системи фінансування ЄС та у зв'язку із зміною кордонів внаслідок процесу розширення 2004 року, Європейська Комісія прийняла рішення про реформування співробітництва на своїх нових кордонах. Реальним знаряддям реалізації сусідської політики ЄС по відношенню до України був прийнятий у лютому 2005 року План дій ЄС-Україна (EU-Ukraine Action Plan), який відкрив нову сторінку в історії транскордонного співробітництва між Україною та ЄС.

Interreg III A

Так звана Програма сусідства (Neighbourhood Programme) встановила єдину систему транскордонного співробітництва у період з 2004 року до 2006 року. Програма розроблялася на трирічний термін, головною її метою було сприяння подальшій

інтеграції України у європейські економічні та соціальні структури. Реалізацію проєктів з боку ЄС фінансувала програма INTERREG III A, в Україні – програма TACIS CBC відповідно.

Головною метою *Програми сусідства «Угорщина-Словаччина-Україна 2004-2006»* було покращення тодішньої ситуації в регіоні, ліквідація її периферійних ознак за рахунок підтримки транскордонного економічного співробітництва та розвитку транскордонної інфраструктури. *Таблиця 2* містить дані про туристичні проєкти, які були реалізовані в рамках цієї програми.

Таблиця 2

***Туристичні проєкти, реалізовані за підтримки
Програми добросусідства «Угорщина-Словаччина-Україна
2004-2006»***

Аплікант	Назва проєкту	Сума (євро)
Центр українсько-угорського регіонального розвитку	Створення регіонального туристичного інформаційного центру в Закарпатській області	83.642
Земплінська регіональна туристична спілка	Прикордонне словацько-українське туристичне співробітництво	91.636
Кошицький технічний університет	Угорсько-словацько-українське туристичне змагання з орієнтування	17.000
Великі Селменці	SUHRA – словацько-український кордон – посилення сімейних зв'язків із побудовою велосипедної дороги	220.000
Агентство регіонального розвитку Саболч-Сатмар-Березької області	Формування та розвиток транскордонних туристичних відносин в областях Саболч-Сатмар-Берег та Закарпаття	16.000
Спілка сільського туризму області Саболч-Сатмар-Берег	Водний та сільський туризм без кордонів	70.000

Джерело: [HTTP: //WWW.VATI.HU/INDEX.PHP?PAGE=MAIN](http://www.vati.hu/index.php?page=main); Редагування: Торної Й.Й.

Особливістю проектів INTERREG CBC було те, що вони базувалися на міжнародному співробітництві партнерів з різних країн. Основи партнерських та робочих відносини, на яких базувалися спільні проекти, заклала ще програма PHARE CBC. У даному програмному періоді головною метою була вже не підготовка, а реалізація конкретних проектів розвитку. Сума фінансування постійно зростала: на початку програми вона становила приблизно 47 мільйонів євро, а у 2006 році вже 100 мільйонів євро.

На перший конкурс було подано 6 закарпатських та 308 угорських і словацьких заявок. Участь у програмі українських організацій ускладнило незнання англійської мови та брак власних коштів. Відповідно до прикінцевих положень Закону України «Про транскордонне співробітництво» у Державному бюджеті України на 2005 р. та наступні роки мали бути визначені кошти та механізм співфінансування відібраних проектів з українського боку. Однак джерела та механізм надання такої підтримки з боку держави не визначалися. Практика державного співфінансування в Угорщині та Словаччині значною мірою стимулювала готовність аплікантив до подачі проектів. На Закарпатті кожен заявник змушений був самостійно знаходити 10-відсоткову власну частку, що, наприклад, при реалізації проекту з бюджетом на 100 тисяч євро часто здавалось неможливим як для недостатньо фінансованих органів місцевого самоврядування, так і для громадських організацій, які не отримували жодної державної підтримки. З огляду на це не дивно, що українська сторона в більшості випадків все ще виступала партнером, а не бенефіціаром. Також здійснення Програми сусідства гальмувало й те, що Україна дозволила з річним запізненням оголосити конкурс на своїй території, коли словацька і угорська сторони вже працювали над закриттям конкретних проектів. Незважаючи на це можна констатувати, що після завершення циклу фінансування 2004-2006 років у результаті виконання програми INTERREG III A транскордонна співпраця на кордоні України та ЄС значно активізувалася.

Програма сусідства Румунія-Україна 2004-2006 фінансувалася із двох джерел: на румунській стороні із програми PHARE CBC, а на українській – з TACIS CBC. У двох конкурсах заявок підтримали всього 31 проект із України: 5 – з Івано-Франківської, 8 – із Закарпатської, 13 – із Чернівецької та 5 – із Одеської областей. Ці проекти сукупно отримали фінансування у сумі п'ять мільйонів євро. Основними напрямками діяльності Програми було сприяння сталому місцевому соціально-економічному розвитку, розширення та зміцнення туристичної сфери, розвиток транскордонної транспортної та прикордонної інфраструктури, удосконалення транскордонного менеджменту навколишнього середовища тощо [7]. Перелік проектів туристичного спрямування міститься у *Таблиці 3*.

Таблиця 3

Реалізовані туристичні проекти в рамках Програми сусідства «Румунія-Україна 2004-2006»

Аплікант	Назва проекту	Сума (євро)
Екологічна спілка	Партнерство розвитку – сприяння транскордонному співробітництву в прикордонному регіоні Верхньо-Тисянського басейну	430.531
Торгово-промислова палата повіту Сагу-Маре	Туризм без кордонів у повіті Сагу-Маре та у Закарпатській області	78.560
Міська рада Бая-Маре	Зелений туризм у прикордонних Карпатах	161.310
Обласна рада повіту Марамуреш	Карпатська туристична мережа для сприяння розвитку туризму у повіті Марамуреш та в Закарпатській і в Івано-Франківській областях	482.000
Обласна рада повіту Муреш	ECOTOUR – туризм на Закарпатті	550.000
Сігет-Мармароська міська рада	Туристичний міст Сігет-Мармароський – Солотвино	189.700

Джерело: <http://www.brct suceava.ro>; Редакція: Торної Й.Й.

За два попередні десятиліття Європейський Союз уклав з Україною кілька угод та договорів, багаторівневий діалог є безперервним і стосується багатьох питань (правова гармонізація, торгівля, ядерна енергетика, транспорт, охорона довкілля тощо), але через відсутність реальної взаємодії зі сторони ЄС Україна не отримала значної фінансової підтримки для вирішення таких проблем, як розвиток інфраструктури, реалізація великомасштабних інвестицій, розвиток охорони довкілля, ні на ранніх етапах програми TACIS, ні в рамках програми PHARE CBC. А оголошення програми добросусідства ЄІСП у 2007 році довелося довго чекати.

У рамках *Програми прикордонного співробітництва ЄІСП «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013»* транскордонне співробітництво отримало новий імпульс. В інтересах збалансованого розвитку країн ЄС з економічної та регіональної точки зору та з метою усунення регіональних відмінностей у період від 2007 до 2013 рр. фінансові ресурси Структурних фондів та Фонду гуртування європейських джерел можна використати для реалізації чотирьох пріоритетів:

1. Сприяння економічному та соціальному розвитку.
2. Підвищення якості навколишнього середовища.
3. Підвищення ефективності кордону.
4. Підтримка співробітництва «люди-людям».

Рис. 1. Територія Програми прикордонного співробітництва ЄІСП «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013»

Джерело: <http://www.rcbi.info/pics/2009116153914INj.jpg>, Редакція: Торпої Й.Й.

Програма виконується на зовнішніх кордонах країн-членів ЄС та України. Особливістю програми є те, що дозволена реалізація виключно таких проектів, у яких бере участь українська партнерська організація. Територія програми розташована на угорсько-словацько-румунсько-українському кордоні і охоплює приблизно шістсот кілометрів спільного кордону з Україною, що повністю включає словацько-українську (97.9 км), угорсько-українську (134.6 км) та частково румунсько-українську (366.4 км) лінію кордону (рис. 1). Прийнятні територіальні одиниці програми перераховані у Таблиці 4.

**Прийнятні територіальні одиниці
Програми прикордонного співробітництва ЄІСП
Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013**

Угорщина:	Словаччина:	Румунія:	Україна:
Саболч-Сатмар-Берег та Боршод-Абауй-Земплін області (додаткова територія з повною участю*)	Кошицький та Пряшівський краї	Марамуреський, Сату-Марський повіти, та Сучавський повіт (додаткова територія з обмеженою участю)	Закарпатська, Івано-Франківська області та Чернівецька області (додаткова територія з обмеженою участю**)

* *Додаткова територія з повною участю означає, що будь-яка організація, яка на ній розташована, може співпрацювати в рамках програми без будь-яких обмежень*

** *Додаткова територія з обмеженою участю означає, що будь-яка організація, яка на ній розташована, може співпрацювати в рамках програми з певними обмеженнями.*

Джерело: [HTTP://WWW.HUSKROUA-CBC.NET](http://www.huskroua-cbc.net)

Загальною метою програми є інтенсифікація та поглиблення співробітництва між Закарпатською, Івано-Франківською та Чернівецькою областями України і прийнятними та додатковими регіонами Угорщини, Румунії та Словаччини в екологічно-, соціально- та економічно-сталий спосіб. В межах пріоритету «Сприяння економічному та соціальному розвитку» велика увага приділяється туризму, посиленню туристичної привабливості території. Виконання програми здійснювалось у трьох частинах. При написанні даної статті ще тривала оцінка заявок, поданих на третій конкурс проектів.

Туристичні проекти, реалізовані в рамках перших двох конкурсів програми, вказані в *Таблиці 5*, серед яких багато охоплюють інноваційні елементи розвитку галузі. Так, Центр українсько-угорського регіонального розвитку в партнерстві з Асоціацією сільського туризму області Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина) здійснив проект під назвою «Управління транскордонними DESTИНАЦІЯМИ в Закарпатській області та Саболч-Сатмар-Березькому регіоні». Загальною метою проекту було створення конкурентоспроможної та самодостатньої туристичної DESTИНАЦІЇ в прикордонному регіоні України та Угорщини. Така DESTИНАЦІЯ повинна пропонувати туристам, що відвідують регіон, комплекс рекреаційних заходів. Унікальною ініціативою можна також вважати проект «Інтегрована система велосипедних туристичних шляхів вздовж українсько-угорського кордону» в рамках українсько-угорського транскордонного співробітництва, що знаходиться на стадії реалізації. Будівництво транскордонних велосипедних доріжок (Лужанка-Берегово (3856 м) та Вилоч-Дяково (3150 м) дасть змогу зміцнити взаємозв'язки між прикордонними територіями цих країн [30]. Завдяки реалізації проекту буде створена нова система спільного управління в сфері велосипедного туризму. Завдяки інфраструктурному розвитку велосипедних доріжок почнеться створення спільного транскордонного вело-туристичного регіону; розвиток туризму в селах, які пропонують туристичні атракції на угорській та українській частині регіону. Нові методи спільного планування та спільного фінансування, а також успіх проекту буде сприяти подальшому зміцненню співробітництва між зацікавленими сторонами в сфері туризму [6].

Таблиця 5

**Реалізовані туристичні проекти в рамках Програми
прикордонного співробітництва ЄІСП Угорщина-
Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013**

Аплікант	Назва проекту	Партнери	Сума (євро)
Центр українсько-угорського регіонального розвитку	Управління транскордонними DESTИНАЦІЯМИ в Закарпатській області та Саболч-Сатмар-Березькому регіоні	UA-HU	273.177
Агентство регіонального розвитку та транскордонного співробітництва "Закарпаття"	Карпатський туристичний шлях	SK- UA	480.177
Міська рада Кошице	Карпатський регіон як приваблива туристична DESTИНАЦІЯ	HU-SK-RO-UA	197.729
Неприбуткове підприємство «Бук-Мак»	Розвиток спільної туристичної стратегії між Закарпаттям та Боршод-Абауй-Земплін областю	HU-UA	408.902
Агентство регіонального розвитку та охорони навколишнього природного середовища	Історичні витоки спільної релігійної та культурної спадщини народів Карпат і проблеми її збереження	HU-UA	129.139
Лижний клуб імені Лізи Сабінової	Чергівські гори – Закарпаття, транскордонне співробітництво у сфері розвитку туризму	SK-UA	449.990

Продовження таблиці 5

Мукачівська міська рада	«Місцями слави Ракоці» – транскордонний туристичний шлях	UA-HU-SK	440.899
Центр українсько-угорського регіонального розвитку	Інтегрована система велосипедних туристичних шляхів вздовж українсько-угорського кордону	UA-HU	417.158
Громадський фонд збереження навколишнього природного середовища і захисту культурної спадщини регіону Саболч-Сатмар-Берег	Забезпечення передумов для створення міжнародного транскордонного Природного парку Сатмар- Берег	HU-RO-UA	378.020
Агентство регіонального розвитку та транскордонного співробітництва “Закарпаття”	Карпатський туристичний шлях 2	SK-UA	408.754

Джерело: <http://www.huskroua-cbc.net>; http://arr.com.ua/?page_id=80; Редакція: Торної Й.Й.

Розпочатий у січні 2011 року тристоронній (угорсько-румунсько-український) природоохоронний проект «Забезпечення передумов для створення міжнародного транскордонного Природного парку Сатмар-Берег» також містить нововведення з точки зору України, оскільки така форма природоохоронних об’єктів, як натурпарк, наразі не передбачена вітчизняним екологічним законодавством. У області Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина), яка межує із Закарпаттям, уже створений такий об’єкт.

Головна мета проекту – проведення фахового дослідження природних об’єктів, історичних та культурних цінностей, які, з

одного боку, потребують охорони, а з іншого – слугують місцевому соціально-економічному розвитку, насамперед, у сфері туризму. Довготривалою метою проекту є створення транскордонного об'єкта на території трьох країн – Угорщини, Румунії та України. На початку проекту об'єктом дослідження обраний Берегівський район [26]. Головна відмінність натурпарків від інших об'єктів системи охорони природи (національні парки, заповідники, тощо) полягає в тому, що їх діяльність здійснюється за підтримки місцевих громадських організацій та самоврядування. Так відбувається симбіоз державних та місцевих інтересів. Цей підхід може бути життєздатним в українських умовах, тому що ґрунтується на місцевій співпраці, а не нав'язується з центру. В той же час у цьому і полягає його слабкість, бо громадські та започатковані в низах ініціативи є недостатньо сильними.

Крім вищенаведених проектів, вже закінчилось або ще триває виконання кількох великомасштабних проектів, які безпосередньо впливають на розвиток туристичної галузі. В першу чергу – це проекти, спрямовані на реконструкцію контрольно-пропускних пунктів на українсько-угорському, українсько-словацькому, українсько-румунському кордонах. Виконано проект «Реконструкція існуючих та будівництво нових об'єктів митної інфраструктури пункту пропуску Ужгород» (пасажирський напрям). Виконано проект «Реконструкція міжнародного автомобільного пункту пропуску «Вилок». У складі реконструкції цього об'єкта виготовлено проект «Розбудова приміщень для оформлення каноїстів у пункті пропуску «Вилок», що дасть можливість здійснювати митний контроль та митне оформлення громадян, які переміщуються водним транспортом по р. Тиса. На кордоні з Угорщиною наразі заплановано реконструкцію пункту пропуску «Лужанка-Берегшурань». В результаті реалізації проекту «Будівництво міжнародного автомобільного пункту пропуску «Дякове» очікується збільшення його пропускної спроможності, зменшення часу проведення контрольних процедур, їх вдосконалення та уніфікація [2, с. 8–9].

Закарпатська область також є прийнятною територіальною одиницею для *Програми прикордонного співробітництва ЄСІП «Польща-Білорусь-Україна 2007-2013»*. Відносно пізно, 21 червня 2002 року було укладено Угоду про транскордонне співробітництво між Закарпатською облдержадміністрацією та Підкарпатським воєводством. Довжина спільного кордону цих регіонів всього 33,4 км. У відповідності до Комплексної програми розбудови державного кордону України на 1994-2000 роки, на території Закарпатської області (Великобerezнянський район) було передбачено будівництво на кордоні з Республікою Польща туристичного пішохідного пункту переходу «Лубня-Волосате». На сьогодні прийнято рішення відкриття згаданого пункту пропуску на українській стороні зі спільним контролем митних та прикордонних служб двох держав. Проект будівництва проходить фазу технічного та фінансового обґрунтування.

Інтенсивність транскордонного співробітництва на цьому кордоні менша, ніж на інших прикордонних територіях області. Відповідно і інтенсивність туристичного співробітництва невелика. Триває виконання проекту «Партнерська побудова спільного туристичного простору на основі нових центрів туризму та рекреації молоді», загальний бюджет якого становить 574 868 євро, партнерами його виступають Кросненський повіт (Польща), Ужгородська міська рада та Баранинська сільська рада [27]. Із туристичної точки зору важливим є проект «Ярослав-Ужгород: спільна ініціатива для покращення туристичної привабливості історичних міст-побратимів», що знаходиться на даний момент у стані підписання грантового контракту. В рамках спільної польсько-української ініціативи буде здійснюватися реставрація винного підвалу (пам'ятки національного значення XVIII століття) в центрі міста Ужгорода, відомого під назвою «Богольвар» чи «Совине гніздо».

2. Відповідність транскордонного співробітництва стратегії розвитку Закарпатської області

Роль транскордонного співробітництва у соціально-економічному житті Закарпатської області визначається тим, що:

- серед пріоритетних напрямів розвитку регіонів на період до 2015 року, визначених для Закарпатської області Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2015 року, перше місце займає розвиток транскордонної співпраці [10];

- серед стратегічних цілей, визначених Регіональною стратегією розвитку Закарпатської області до 2015 року, також йдеться про розвиток транскордонного та єврорегіонального співробітництва [11];

- на підставі державної програми [9] розроблена Програма розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на 2011 – 2015 роки [12].

Запровадженню цих стратегічних документів передувало законодавче закріплення понять, цілей, форм та системи транскордонного співробітництва. Починаючи від прийняття Закону України «Про транскордонне співробітництво» [8] можливість, необхідність та актуальність розвитку транскордонного співробітництва відігравали дедалі більшу роль у плануванні соціально-економічного розвитку причетних регіонів України, в тому числі і Закарпаття, принаймні в сфері територіального розвитку. Проте необхідне для фактичного розвитку транскордонного співробітництва фінансування зазвичай не було доступним для органів місцевого самоврядування та державних установ. Тому при відсутності фінансових та людських ресурсів, необхідних для реалізації конкретних проектів, дедалі більшу роль у здійсненні транскордонного співробітництва відігравала громадська сфера. Але це призвело до реалізації випадкових ініціатив та проектів розвитку, які не завжди відповідали й відповідають сьогодні діючим стратегіям розвитку. Особливо, якщо в цих стратегіях і не йдеться про транскордонне співробітництво. Наприклад, передбачені у чинній Програмі розвитку туризму і курортів Закарпатської області на 2011–2015 роки заходи спрямовуються на: реалізацію туристичної політики держави, оптимізацію системи управління туризмом; забезпечення оптимального середовища сталого розвитку туризму на Закарпатті; інноваційний підхід до управління кон-

курентоспроможністю регіонального та національного туристичного продукту; просвітницьку діяльність та науково-освітнє забезпечення сталого розвитку туризму та діяльності курортів; формування туристичного іміджу краю та просування на внутрішньому і міжнародному туристичному ринках [13]. Програмою не передбачений розвиток транскордонного туристичного співробітництва, розвиток туризму за рахунок європейських грантів або координація такої діяльності. Не відповідають заходи програми розвитку і пріоритетам Програми прикордонного співробітництва ЄІСП «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013», які із туристичної точки зору зосереджені на підвищенні туристичної привабливості регіонів та спрямовані на спільну координацію розвитку туризму. Програма розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на 2011-2015 роки визначає посилення взаємовідносин між учасниками транскордонного співробітництва у сфері підприємництва та в галузі туризму одним із можливих напрямів реалізації програми. В той же час у розробленій на аналогічний період (2011-2015 рр.) програмі розвитку туризму відсутні такі заходи. Таким чином, не можна говорити про узгодженість стратегій розвитку, оскільки відсутня політична та управлінська консолідація. Туристичні проекти, які виконуються за підтримки ЄС, абсолютно ніким не координуються, виконання конкретних проектів проводиться повністю окремо один від одного, часто концепції розвитку чи дослідження в рамках проектів так і залишаються «на полицях».

3. Майбутнє транскордонного співробітництва

Окремі форми транскордонного співробітництва можуть сприяти посиленню ролі «моста сполучення» між прикордонними регіонами, реорганізації економічних, інфраструктурних та інших функцій, які припинились після закінчення Другої світової війни, а у довгостроковій перспективі – утворенню єдиного макрорегіонального економічного простору Карпатського басейну [22, с. 257 - 271]. Належною основою для цього служить

Програми прикордонного співробітництва ЄСІП: «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2014-2020» та «Польща-Білорусь-Україна 2014-2020», які в майбутніх роках будуть становити фінансову основу для співробітництва в регіонах, на які поширюється дія програми.

З огляду на Закарпаття вважаю першочерговою необхідність у наступних програмних конкурсах зосередитись на конкретних інфраструктурних проектах, за допомогою яких можна вирішити проблеми забезпечення населення питною водою належної якості, розвитку системи каналізації, утилізації твердих побутових відходів, інфраструктурного розвитку автомобільних шляхів та контрольно-пропускних пунктів, будівництво протипаводкових споруд. Можна назвати приклади проектів такого характеру, які уже реалізовані або зараз триває їх реалізація на Закарпатті. Це і «Чиста вода» (HU-SK-UA 2004-2006 – 662 тисячі євро), і «Транскордонні можливості розвитку транспортної логістики» (HU-SK-UA 2004-2006 – 593 тисячі євро), «Комплексна угорсько-українська програма пом'якшення наслідків паводків та відновлення заплавних територій на ділянці Верхньої Тиси між смт. Вишково до міста Вашарошнамень» (HU-SK-RO-UA 2007-2013 – 1 370 тисяч євро), проект розвитку контрольно-пропускного пункту Лужанка-Берегшурань, що знаходиться на стадії підписання грантового контракту, так само, як проект будівництва сміттєпереробного заводу у с. Яноші Берегівського району. За допомогою фінансування програми прикордонного співробітництва (ENPI) наступних конкурсів можна реалізувати відкриття нових КПП на українсько-угорському кордоні – Дийда-Берегдароц, Велика Паладь-Кішпаладь, Саловка- Епертешке, Гетень-Тисокеречень; на українсько-словацькому – Забродь-Уліч; на українсько-польському – Лубня-Волосате; на українсько-румунському – в районі с. Яблунівка Хустського району та с. Ділове Рахівського району. В результаті цього, відповідно до стандартів ЄС, через кожні 25 кілометрів можна було би перетинати кордон України з Європейським Союзом.

Подібні проекти впливають також і на розвиток туризму: вони сприяють розбудові загальної інфраструктури, що вважається також необхідним для розвитку туризму та для збереження природних цінностей регіону. З метою забезпечення комплексного використання наявного потенціалу туристичної галузі необхідна співпраця як на міжнародному рівні, так і між регіонами та відповідними центральними органами державного управління. Лише за таких умов можливий подальший розвиток за пріоритетними напрямками міжрегіонального співробітництва – забезпечення раціонального використання місцевих туристичних ресурсів та розбудова туристичних кластерів [29].

Висновки

Розбудова та послідовна реалізація політики, спрямованої на підтримку територій, які межують із зовнішніми кордонами ЄС, викликала чимало позитивних зрушень на територіях по обидва боки від кордону. В результаті східного розширення ЄС (2004, 2007 рр.) Україна, в тому числі Закарпатська область, із можливої території міжнародного співробітництва стала безпосереднім сусідом ЄС. Відповідно, разом з цим стали доступними для регіону конкретні джерела фінансування. Всього за останні 20 років за кошти ЄС на розвиток туристичної галузі на українсько-угорському кордоні було виділено понад 2 200 000 євро, на українсько-румунському – 1 900 000 євро, на українсько-словацькому – 2 000 000 євро, на українсько-польському – 1 000 000 євро. Отже, за останні 20 років ЄС виділив понад 7 мільйонів євро на розвиток туристичної галузі Карпатського єврорегіону, включаючи і територію Закарпаття.

Транскордонне співробітництво та можливість участі в конкурсах програм фінансування одночасно дає потужний поштовх розвитку туристичної галузі Закарпаття. Передумовою успішного використання європейського фінансування, знання та досвіду є транскордонне співробітництво, що базується на стратегічному плануванні, а не на випадкових проектах.

У наступних конкурсах програми ЄІСП (2014-2020 рр.) було би доцільно зосередитись не на розробці та виконанні так званих «софт-проектів», а на реалізації серйозних інфраструктурних грантів. Думаю, що тут першочерговим була б реконструкція мережі автомобільних доріг, вирішення проблеми утилізації твердих побутових відходів, розбудова системи каналізації та очисних споруд для стічної води. Нерозвиненість суспільної інфраструктури крім того, що гальмує розвиток туризму, також негативно впливає і на розвиток та конкурентоспроможність економіки області в цілому.

Список використаних джерел

1. *Нусер Е.Е. Стан співробітництва Закарпатської області в контексті євроінтеграційного курсу // Закарпаття, 2011/3. – Ужгород, 2011. С. 8–18.*
2. *Нусер Е.Е. Транскордонне співробітництво. Інструмент додаткового залучення міжнародних фінансових потоків в економіку та інфраструктуру Закарпатської області // Закарпаття, 2012/5. – Ужгород, 2012. С. 8–9.*
3. *Торпої Й.Й. Успішні транскордонні туристичні проекти в Карпатському єврорегіоні / Й.Й. Торпої // Нові можливості розвитку туризму в Карпатському єврорегіоні. – 2007. – С. 29–35.*
4. *Шюлі-Закар І. Стратегія регіонального розвитку міжрегіонального союзу Єврорегіон Карпати на період від 2007-го до 2013-го року / Шюлі-Закар І. – Ніредьхаза, 2007. – 67 с.*
5. *Шюлі-Закар І. Єврорегіон Карпати - 15 років за розвиток транскордонних відносин / Шюлі-Закар І. – Дебрецен, 2008.*
6. *Інтегрована мережа велосипедних туристичних шляхів вздовж українсько-угорського кордону. Центр*

- українсько-угорського регіонального розвитку. – Ужгород, 2013. – 20 с.*
7. *Програма сусідства «Румунія-Україна»: каталізатор Співробітництва між двома державами, 2009. – 31 с.*
  8. *Закон України „Про транскордонне співробітництво”: за станом на 16.10.2012 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №45.*
  9. *Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки”: за станом на 31.05.2012 р. / Кабінет Міністрів України. – Офіц. вид. – К.: Офіційний вісник України. – 2010. – №92.*
  10. *Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року”: за станом на 16.11.2011 р. / Кабінет Міністрів України. – Офіц. вид. – К.: Офіційний вісник України. – 2006. – №30.*
  11. *Рішення Закарпатської обласної ради „Про затвердження Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 року”. / Закарпатська обласна рада. – Ужгород, 2007.*
  12. *Рішення Закарпатської обласної ради „Про Програму розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на 2011-2015 роки”. / Закарпатська обласна рада. – Ужгород, 2010.*
  13. *Рішення Закарпатської обласної ради „Про програму розвитку туризму та курортів у Закарпатській області на 2011-2015 роки” / Закарпатська обласна рада. – Ужгород, 2010.*
  14. *Balázs P. (2013): Ukraine and the Eastern Partnership: Views from Brussels and Budapest. In: P. Balázs – S.*

- Mytryayeva- B. Zákonyi: Ukraine at roads. Prospects of Ukraine's Relations with the European Union and Hungary. Budapest – Uzhgorod. 68–70. o.*
15. *Baranyi B. (2002): Euroregionális szervezetek és új inter-regionális szerveződések Magyarország keleti államhatárai mentén. – Magyar Tudomány, 2002/11.*
  16. *Baranyi B. (szerk.) (2005): Az Európai Unió külső határán. Együttműködések Magyarország keleti államhatárai mentén. MTA Regionális Kutatások Központja, Debrecen. 15–164. o.*
  17. *Filepné Nagy É. – Gazda L. (2004): A magyar-román-ukrán interregió társadalmigazdasági helyzetelemzése és fejlesztési célrendszere. In: Comitatus 2004/1–2. 95–114. o.*
  18. *Kiss É. (2009): Az európai integrációs folyamatok úk kihívásai. In: Baranyi B. (szerk.): Kárpátalja. A Kárpát-medence régiói II. – MTA RKK, Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest. 455–457. o.*
  19. *Merza P. (2003): Az államhatárok szerepének módosulása az Európai Unió támogatásainak tükrében. – Földrajzi Értesítő 2003. LII. évf. (1-2). 81–82. o.*
  20. *Mezei I. (2008): A magyar-szlovák határ menti kapcsolatok esélyei. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 11–159. o.*
  21. *Tóth A. (2011): Magyarország és a Kárpát-medence regionális társadalomföldrajza. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0038_foldrajz_TohtAntal/adatok.html*
  22. *Tóth J. (2002): Régiók a Kárpát-medencében. In: Pap Norbert – Tóth József (szerk.): Európa politikai földrajza. Alexandra Kiadó, Pécs. 257–271. o.*
  23. <http://arr.com.ua/?lang=en>

24. <http://www.brctsuceava.ro>
25. <http://www.huskroua-cbc.net>
26. <http://www.naturpark.org.ua/hu/>
27. <http://www.pl-by-ua.eu/>
28. <http://www.rcbi.info/pics/2009116153914INj.jpg>
29. <http://www.tourismnews.com.ua/news-3525.html>
30. <http://umti.org/hu/>
31. <http://www.vati.hu/index.php?page=main>

The cross-border cooperations play important role in the social-economic development of the Transcarpathian region. The opened borders after the transition provided an opportunity to rebuild relations and to create initiatives around common interests. The European Union's policy of supporting cross-border connections and the establishment of the relating device and institution system had resulted in a number of developments and successfully implemented projects in the given region. This process fulfilled itself at the appearance of the ENPI tenders, which implementation and development content is defined, in this case, to the Transcarpathian region. Tourism and the tourism co-operations have always been an important part of the cross-border relations. Building on their economic development nature they get place in different calls, thereby financial resources are available for their implementation, as a result their number and importance is growing.

Cross-border tourism cooperation, European Union, funding programs, regional development.

Трансграничное сотрудничество занимает важное место в социально-экономическом развитии Закарпатской области. Открытие границ в результате распада СССР сделало возможным возрождение межрегиональных отношений, создание инициатив, основанных на базе общих интересов. В

результате политики Европейского Союза, направленной на развитие трансграничных отношений, и построения системы её институциональной и финансовой поддержки воплотилось в жизнь значительное количество проектов развития в исследованном регионе. Важным моментом развития трансграничного сотрудничества стало появление программ добрососедства Европейского Союза, содержание и выполнение которых непосредственно связано с Закарпатской областью. Туризм и туристическое сотрудничество всегда составляли важную часть трансграничных отношений. В связи с тем, что развитие туризма непосредственно влияет на подъем экономики, средства содействия его развитию включались в различные программы финансирования. Поэтому в большинстве случаев было и поныне доступно конкретное финансирование для осуществления трансграничных туристических проектов, в результате чего их количество постоянно растет.

Трансграничное туристическое сотрудничество, Европейский Союз, программы финансирования, региональное развитие.